

Şehir Müzesi'nin üst kat salonundaki teşhir den bir görünüş

Üst kata çıkan merdivenin başında Haşmet Akal imzalı bir resimle pirinç şamdanlar görülür. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye ait sülüs, nesih tezhipli iki hilye, Sultan Abdülmecid imzalı celif sülüs bir levha, Hamid Aytaç ketabeli nesta'lik mâil kıta ve celif sülüs, celif divanî levha, Sâmî Efendi hattıyla celif zerendûd nesta'lik levha. Fâtih Sultan Mehmed tuğralı bir ferman ve Çanakkale işi yeşil sırlı bir mangalın bulunduğu üst katın giriş bölümünden alttakinin bir benzeri olan salona geçilir. Sağ duvarda III. Osman tuğralı bir fermanla ta'lik, celif sülüs levhalar ve XVII, XVIII, XIX. yüzyıllara ait çatma kumaş ve yastıklarla selimî ipek kumaşlar; sol duvarda I. Mahmud tuğralı bir fermanla sülüs, celif küfî yazı resimleri ve yine Selimiye işi kumaşlar görülmektedir. Girişin sağında iki vitrinde divit, kalem, hokka takımı, rıh kabı, makta', hilâl, mühre ve makas gibi yazı malzemesi; solda iki vitrinde XIX-XX. yüzyıllara ait madenî cilt kalıpları ve çeşitli maden ve taşlardan yapılmış mühürler; ortadaki küçük vitrinlerde tarikat alemleleriyle dervişlere ait müttekâ, teber ve kaşığı gibi malzeme; son bölümde yer alan vitrinlerin sağdaki beşinde tahta, kemik, maden, bağa ve fildişinden yapılmış kaşıklar; pirinç şamdan, kandil ve fenerler; kepeç, kevgir, masat, mala gibi mutfak gereçleri; kahve kutusu, değirmen ve fincan gibi kahve takımları; madenî ve seramik tıraş taşı, ustura ve makas gibi tıraş takımları; soldaki beşinde bakır mutfak kapları ve ibrikler; Tepedelenli Ali Paşa'ya ait Süleymaniye işi bakır sahanlar; porselen kahve fincanlarıyla gümüş ve ahşap fincan zarfları; kahve fincanlarıyla tombak zarf, tepsi ve ibrikler; Pertevniyal Vâlide Sultan tarafından Kışla-i Hümayun'da okunacak mevlidler için vakfedilmiş şerbet güğümü ile tasları ve Bektaşî kavuğu biçiminde bir buhurdan sergilenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmet Önder, *Türkiye Müzeleri*, Ankara 1977, s. 113; *İstanbul Şehir Müzesi'ne Doğru* (İstanbul Belediye Başkanlığı Yayını), İstanbul 1988; "Belediye Müzesi", *İst.A.*, V, 2462-2465; "Şehir Müzesi", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, İstanbul 1986, XVIII, 11030; Yaşar Çoruhlu, "Şehir Müzesi", *DBİst.A.*, VII, 143.

NAZAN ATASOY

ŞEHİRKÖY

Sırbistan'da
Pirót kasabasının
Osmanlı dönemindeki adı.

Osmanlı kaynaklarında Şarköy olarak da geçer. Belgrad-Sofya-İstanbul kara ve demiryolu üzerinde önemli bir bağlantı noktasıdır. Bugün küçük bir sanayi şehri durumunda olup Ortaçağ'dan kalma ufak bir kalenin çevresinde gelişmiş ve Osmanlı devrinde paşa livasında uzun süre kadılık merkezi olmuştur. Şehirköy'ün Roma dönemindeki ilk izlerine III. yüzyılda Tabula Peutingeriana'da rastlanır. Burada Niş-Sofya yolunda Turres diye işaretlenen bir gözetleme kulesi görülür. Bu kule 600'lü yıllarda Slav istilâsı sırasında yok edilmiştir. Bulgaristan, Sırbistan ve Bizans sınırında hassas bir bölgede yer alan şehir tarihte birçok defa el değiştirmiştir. Kalenin kimin tarafından ve ne zaman yapıldığı bilinmemekle beraber X. yüzyılın ikinci yarısında Bizanslılar'ca inşa edilmiş olması muhtemeldir. Kale üç tarafı Nişava nehri ve bu nehre karışan Rasnička Reka ırmağı tarafından çevrelenmiş kayalık bir zeminde kurulmuştur. Bu iki nehrin kıyısında bulunan geniş çayırılık alanlar sürekli biçimde sular altında kaldığından bataklık haline gelmekteydi. Roma kalesinin temelilerinin de bu bataklık alandaki sağlam bir noktaya atıldığı sanılmaktadır. Kale ilk de-

fa 1163'te Şerif el-İdrîsî tarafından Aturuni (kule) diye zikredilmiş ve bu adlandırma söz konusu yere şimdiki isminin verildiği XV. yüzyıla kadar kullanılmıştır.

Osmanlılar'ın I. Murad devrinde Balkanlar'da ilerledikleri, Sofya ve Niş'e (1386) hâkim oldukları sırada ana yol üzerinde ve nehrin kıyısında olan kaleyi de ele geçirdikleri tahmin edilmektedir. Niş'in kuşatılma ve fethinin 777'de (1375) gerçekleştirildiğini yazan eski Osmanlı tarihçileri Şehirköy'ün fethinden bahsetmez. Müslümanların 1386'dan sonra Şehirköy'e yerleştikleri ve burada bir cami inşa ettikleri bilinmemektedir. Kosova savaşından (1389) hemen önce Sırp kumandanı Dimitri Vojinovic, Kral Lazar'ın emriyle kaleyi geri aldı. Tarihçi Neşri'nin naklettiğine göre I. Murad bunu öğrenince Yahşi Bey, subaşı Eyn Bey ve Sarıca Paşa önderliğinde 10.000 kişilik bir kuvveti buraya sevketti ve etrafını yağmalatıp yaktırdı. Sırp Kralı Lazar haberi aldığında yeğenini büyük bir kuvvetle Şehirköy'e yolladı. I. Murad buna karşılık Yahşi Bey'i gönderdi. Sırp kuvvetleri onun yaklaşması üzerine kaleyi boşalttı ve yaktı, halkını da buradan çıkarttı (Neşri, I, 263). Kale kısa süre sonra yeniden inşa ettirildi. 1412'de Sırp Despotu Stefan Lazareviç tarafından alındı ve Mûsâ Çelebi'nin saldırısına karşı savunuldu. Ertesi yıl Mûsâ Çelebi'nin ölümüyle Çelebi Sultan Mehmed kaleyi resmen vasalı Stefan Lazareviç'e iade etti. 1428'de Lazareviç'in ölümünden sonra Osmanlılar kaleyi geri aldı. 1433'te Bertrandon de la Broquière burayı Pirote adıyla anar ve Nissave nehri yakınlarında kayalık bir arazi üstünde inşa edilmiş bir kalesi olan, çevresi geniş bataklıklarla kaplı açık bir yerleşim yeri diye niteler. Ayrıca az sayıda Türk'ün yaşadığı, nisbeten küçük yer olduğunu ekler. 1443'te Kral Vladislav ve Sırp Despot Djurdje Brankoviç liderliğindeki Haçlı ordusu Şehirköy'ü zaptetti. Segedin Antlaşması'nın (1444) ardından II. Murad tarafından tekrar Sırp'lar'a verildi, fakat 1456'da Djurdje Brankoviç'in ölümünden sonra Osmanlılar'a geçti.

Osmanlılar'ın hâkimiyetinde bulunduğu devirde şehirle ilgili en eski bilgi 932 (1525-26) yılına ait *Tahrir Defteri*'ne dayanmaktadır (BA, TD, nr. 130, s. 112-114). Şehir o dönemde çok küçüktü ve bu durum muhtemelen Türkçe adını da (şehirköy) belirlemişti. 937 (1530) yılına ait muhasebe defterinde de (BA, TD, nr. 370, s. 221, 233-234) aynı bilgiler yer almaktadır. O sırada Şehirköy beş mahalleden oluşmaktaydı: Sultan Mehmed Han Camii, Ha-

lil Bey Mescidi, Öte Yaka ve Asıl Bey mahalleleriyle sakinlerinin yarısı müslüman, yarısı hıristiyanlardan ibaret Şehirli mahallesi. Kasabada toplam 162 müslüman ve yirmi üç hıristiyan hânesi mevcuttu. Bu bilgilerden Şehirköy'ün % 87'si müslüman yaklaşık 1000 nüfuslu bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Müslüman nüfusun dörtte birini yerli mühtediler teşkil etmekteydi. 1525'te Şehirköy'de bir cami, dört mescid, bir hamam ve birkaç okul vardı. 1544 tarihli kayıtlara bakıldığında (BA, TD, nr. 236, s. 237-240) yirmi yılda şehrin pek fazla gelişmediği, ancak Şeyh Bâli Halife Mescidi ve Zâviyesi çevresinde aynı adla anılan yeni bir mahallenin kurulduğu, şehrin nüfusuna otuz beş akıncıdan oluşan bir askerî grubun eklendiği görülür. 1570 tarihli kayıtlarda ise (BA, TD, nr. 492, s. 228-231), şehirdeki hâne sayısının 180'i müslüman toplam 215'e ulaştığı dikkati çeker. Ayrıca İskender Bey b. İbrâhim Camii adıyla yeni bir mahallenin oluştuğu da anlaşılır. Buna paralel şekilde kasabadaki pazar da önemli ölçüde gelişti.

Alman din adamı ve seyyah Stephan Gerlach 1573 yılı Temmuz ayında Şehirköy'e (Zscharakyn) uğramış ve burası hakkında, "Kalesi olan büyük ve hoş bir yerleşim yeridir" demiştir. 1576'da Salomon Schweigger, "Scherdiu" diye adlandırdığı kasabayı "sağlam beş kulesi olan, eski ve güzel bir kalenin olduğu köy" diye tarif etmiştir. 993 (1585) yılına ait *Tahrir Defteri*'nden (TK, TD, nr. 61, vr. 112^b-114^b) kasabanın az da olsa büyüdüğü ve nüfusunun 254 hâneye (tah. 1500 kişi) ulaştığı anlaşılır. Bu arada müslüman nüfus giderek azalırken (1525'te % 87'den 1570'te ve 1580'de % 70'e) hıristiyanların sayısı nisbeten artış gösterdi. Yerli hıristiyanların zamanla artan oranda İslâmlaşma süreci de başladı. 1585'te müslüman nüfusun % 24'ünü ihtidâ eden yerli hıristiyanlar oluşturuyordu. Aynı yıla ait vakıflarla ilgili belgeler Şehirköy'deki İslâmî yapılar ve kurucuları hakkında bilgi içermektedir. Bir mescid, bir hamam ve bir hanın bânisi olan Halil Bey (1525 tarihli *Tahrir Defteri*'nde zikredilir) kilercibaşı idi. Fâtihten Sultan Mehmed Camii bir yangında yok olmuş ve II. Bayezid tarafından yeniden inşa edilmişti. 1585'e ait belgelerden edinilen bilgiler şehrin ekonomisinin daha da geliştiğini gösterir. Bu belgelerde yılda bir kurulan büyük pazardan (panayır) bahsedilir.

XVI ve XVII. yüzyıllarda Şehirköy'ün varoşu Nişava'nın sol (güney) kıyasına kadar uzanmaktaydı. 1616 yılı Temmuz ayında

Osmanlı
döneminde
tâdilât
ve genişletmelerle
kullanılan
Ortaçağ'a ait
Pırot Kalesi

Adam Wenner "Scharckoi" diye andığı kasabaya uğradı ve burada sağlam bir şekilde inşa edilmiş, iyi durumda olan, içinde ikamet edilen bir kale gördüğünü yazdı. 1659'da Evliya Çelebi kalenin boş olduğunu ve kullanılmadığını, fakat iyi durumda bulunduğunu belirtir. Varoşa ise 1000 ev, birkaç cami, yedi mektep, bir han, iki hamam ve 200 dükkândan meydana gelen bir çarşı bulunmaktadır. XVII. yüzyılın son çeyreğindeki geniş cephe savaşları sırasında 1689'da şehir müttefik hıristiyan kuvvetlerince zaptedildi. Varoş kısmı yakılarak tahribata uğradı. Ertesi yılın eylülünde Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa kasabayı üç gün süren mücadelenin ardından geri aldı. 1103 (1692) yılına ait bir cizye defterinde kasabadaki hıristiyan nüfusunun 136 nefer olduğu ve bunun altmışının civardan gelen yeni göçmenlerden oluştuğu belirtilir. 1737'de Osmanlı-Avusturya savaşı sırasında yine kısa bir süre için Avusturya ordusu tarafından işgal edildi. Avusturyalılar o tarihte kalenin çok eski ve harap durumda bulunduğunu yazar.

XVIII. yüzyıl boyunca kasabaya Yunan ve Ermeni tüccarları da yerleşti. XVIII ve XIX. yüzyıllarda hıristiyan nüfus ağırlık kazandı. Şehirköy giderek önemli bir ticaret ve zanaat merkezi haline geldi. Sırbistan'ın en zengin bölgelerinden biri olan Şehirköy koyun yetiştiriciliği, peyniri ve özellikle Şarköy kilimleriyle meşhurdur. Kilimlerde Batı Anadolu (Uşak) motifleri göze çarpar. Bu motifler şehrin ilk yerleşenlerinin kökenleri hakkında bir ipucu verir. Kilim dokumacılığında kullanılan terimlerin Türkçe olduğunu da belirtmek gerekir. XIX. yüzyılda Nişava nehrinin sağ yakasında Sırp'ların yaşadığı Tiya Bara adında yeni bir varoş oluştu. Müslümanların önemli bir kısmı kalenin karşısında yer alan Galata mahallesinde yaşıyordu.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ve özellikle XIX. yüzyılda Şehirköy hızlı bir gelişmeye sahne oldu. 1291 (1874) tarihli *Prizren Vilâyeti Salnâmesi*'ne göre (s. 104-105) şehirde 1853 ev, dokuz cami, üç tekke, üç okul, iki hamam ve yirmi iki han bulunuyordu. Ayrıca iki kilise ve bir sinagogun yanı sıra hıristiyanlar ve yahudilere ait üç okul vardı. 1873 tarihli Mostras'ın coğrafi sözlüğü Niş eyaleti ve livâsına bağlı Schehrkieu'ün nüfusunun 7000 olduğunu kaydeder. Aubaret ise 1876'da şehrin nüfusunun 8000 diye hesaplar. Geniş Şehirköy kazası 219 köy ve % 16'sı müslüman toplam 35.513 erkek nüfusa sahipti. 1878'de Doksanüç Harbi esnasında şehir Sırp ordusu tarafından zaptedildi. Evleri imha edilen müslümanlar bir daha geri dönmek üzere şehri terketti ve bunların yerini dağ köylerinden gelen Sırp'lar aldı.

1878'den sonra Şehirköy (Pırot) derin bir çöküş yaşadı. Bunun bir sebebi nüfusunun önemli bir kısmını kaybetmesi, diğer sebebi de civarındaki birçok köyün yeni kurulan Bulgar Devleti sınırları içinde kalmasıdır. 1885'te kısa süren Sırp-Bulgar savaşı sırasında kalede mevcut mühimmat infilâk etti ve daha sonra onarılmayan büyük bir hasara sebep oldu. 1895'te 9896 nüfuslu şehirde 1988 ev yer almaktaydı. Bu rakamlar nüfusun 11.896'ya, hâne sayısının 3182'ye ulaştığı 1948'e kadar fazla bir değişiklik göstermedi. 1950'ler ve 1960'larda başlayan endüstri faaliyetleri (tekstil, doğramacılık, şarap üretimi) neticesinde şehir gelişmesini sürdürdü, böylece Doğulu kimliğinin son izlerini de yitirdi. Hiçbir Osmanlı yapısı korunmadı. Bugün sadece Ortaçağ'dan kalan ve 1737'de Avusturyalılar tarafından zaptedildikten sonra Osmanlılar'ın genişletip güçlendirdiği kale ayakta. Günümüzde yeniden resto-

Şehirköy'de
1848 tarihli
bir konak
(günümüzde
müze olarak
kullanılmaktadır)

re edilen bu kale iyi durumdadır. Şehirde 1960'larda kilim dokumacılığı ile uğraşan 1800 kişi bulunmaktaydı. Yeni açılan kilim müzesi bu zanaatın önemini göstermektedir. Kasabanın tarihî müzesi Sırbistan'ın en güzel geç Osmanlı konaklarından birindedir. Bu konak 1848'de zengin bir Sırp tâciri olan Hrista Jovanović tarafından yaptırılmış olup müzede küçük bir Osmanlı mezar taşı ve kitâbe koleksiyonu da vardır. Şehirköy, Osmanlı idaresi altında bir kaza merkezi iken XIX. yüzyılın ikinci yarısında Prizren vilâyetine bağlandı. Osmanlılar'ın son dönemlerinde ise İznebol (Snepolye) ve Priznik'i (Breznik) bünyesinde barındıran vilâyetin sancak merkezi oldu. Günümüzde Pirot şehrinin nüfusu 44.000'dir. Pirot civarında, XV-XVII. yüzyıllardan kalan, bazılarının duvarlarında iyi korunmuş zengin fresklerin bulunduğu (Poganova, Temska, Planinitsa vb.) çok sayıda köy kilisesi ve manastır mevcuttur. Bu eserlerin bugüne kadar ulaşması Osmanlı Devleti'nin söz konusu yıllarda nasıl bir kültür siyaseti takip ettiğinin göstergesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bertrand de la Broquière, *Le voyage d'outremer* (ed. Ch. Schefer), Paris 1892, s. 203; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 260-263; *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân* (nşr. Halil İnalçık – Mevlûd Oğuz), Ankara 1978, s. 8, 9, 15, 16, 25; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 366-367; A. Wenner, *Tagebuch der kaiserlichen Gesandtschaft nach Konstantinopel 1616-1618* (ed. K. Nehring), München 1984, s. 30; C. Mostras, *Dictionnaire géographique de l'empire ottoman*, St-Petersbourg 1873 → İstanbul 1995, s. 110-111; *Prizren Vilâyeti Salnâmesi* (1291/1874), s. 104-105; Klaus Böhnlein, "The Mystery of Şarköy-Background to a Kilim Attribution", *Oriental Carpet and Textile Studies* (ed. R. Pinner – W. B. Denny), London 1985, s. 211-221; M. Petković – R. Vlatković, *Pirotski ćilim*, Beograd 1996; M. Vitković-Žikić, "Applied Art in the Balkans and Ottoman Influence-The Decoration of Pirot Ki-

lîms", *Mélanges Prof. Machiel Kiel* (ed. Abdeljelil Temimi), Zaghouna 1999, s. 579-588; a.mlf., *Pirotski ćilim / Les Kilims de Pirot*, Beograd 2001; K. N. Kostić, "Pirot", *Glasnik Srpskog geografskog društva*, sy. 1, Beograd 1912, s. 82-91; B. Hrabak, "Pirot i Dubočica u Dubrovačkim dokumentima od kraja XV do početka XVIII veka", *Istorijski Glasnik*, sy. 1-2, Beograd 1951, s. 114-118; N. Petrović, "Pirotski Grad (The Castle of Pirot)", *Starinar*, V-VI, Beograd 1956, s. 294-304; O. Zirojević, "Carigradski Drum od Beograda do Sofije, (1459-1683)", *Zbornik Istorijskog Muzeja Srbije*, sy. 7, Beograd 1970, s. 185-188; Radmila Tričković, "Manastiri u okolini Pirota krajem XVI veka", *Zograf*, XII, Beograd 1981, s. 80-87.

MACHIEL KIEL

ŞEHLEVENDİM ABDULLAH AĞA

(bk. ABDULLAH AĞA, Şehlevendim).

ŞEHNÂME

(bk. ŞÂHNÂME).

ŞEHNÂMECİ

XVI. yüzyılda
Osmanlı saray tarihçileri için
kullanılan unvan.

Sözlükte "sultanın kitabını yazan kimse" anlamına gelen **şehnâmecî** Osmanlı literatüründe XVI. yüzyıl saray tarihçileri için kullanılmıştır. Kelimenin üç farklı türevi mevcuttur. **Şehnâme-gûy**: Aynı dönemde farklı bir kullanım şekli olup devrin başlarına ait resmî belgelerde ve Âşık Çelebi, Kınalızâde, Âli Mustafa Efendi tarafından tercih edilmiştir. **Şehnâme-nûvis**: Daha sık rastlanan "vak'anûvis" kelimesine benzetilerek türetilmiştir ve nisbeten daha geç eserlerde geçer. **Şehnâme-hân**: XVI. yüzyıl müellifleri tarafından özellikle Firdev-

sî'nin **Şâhnâme**'sini ezbere okuyan ve saraydaki tarih yazıcılığı göreviyle ilgisi olmayan kişileri ifade eder. Şehnâmecilik makamı Kanûnî Sultan Süleyman zamanında 1550 yılı civarında kurulmuştur. Dâimî ve maaşlı bir memur olan şehnâmecinin başlıca görevi, o dönemi veya Osmanlı tarihinin yakın geçmişini edebî şekilde tasvir veya rapor etmektir. Elli yıl boyunca bu mevkîye getirilen beş müellif bilinir ve bu göreve dâimî surette tayin 1601'den sonra nihayete erer. Erken dönem saray tarihçisi olarak şehnâmecî vak'anûvisten bir asırdan fazla bir süre önce ortaya çıkmıştır. Bu iki görev arasında açık bir bağ bulunmamaktadır.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın resmî tarihçileri için şehnâmecî teriminin kullanılması, İran geleneğinin XV ve XVI. yüzyıllarda gelişen Osmanlı saray edebiyatı üzerindeki etkisini yansıtır. Aslında Osmanlılar'da şehnâme yazma işi, Fâtiş Sultan Mehmed ve II. Bayezid dönemlerinde görülür. Bu eserler, Osmanlı padişahlarının kahramanlıklarını Farsça olarak ve mesnevi tarzında Firdevsî'nin **Şâhnâme**'si gibi destansı bir üslûpla anlatır. Bu da İstanbul'a gelen ve padişahın himayesine girmek isteyen İranlı şairlerin getirdiği bir edebî tarzdır. Kâşifî'nin Fâtiş Sultan Mehmed'in 1451'e kadar olan hayatını konu alan *Gazânâme-i Rûm* adlı eseri ve Meâlî'nin 1473'e kadar gelen daha geniş *Hünkârname*'si ilk örneklerdendir. Âşık Çelebi bir Türk şair olan Şehdî'nin bu dönemde kaleme aldığı, fakat tamamlanmadığı bir şehnâmeden bahseder. Kanûnî Sultan Süleyman muhtelif şairleri şehnâme tarzında çalışmalar yapmakla görevlendirmiştir. Dâimî şehnâmecî makamı ilk defa şair Ârifî Fetullah Çelebi için (ö. 969/1561-62 [?]) tesis edilmiştir. Bunun aşamalı bir süreç sonunda gerçekleştiği görülmektedir. Ârifî'nin ilk şiirleri Kanûnî tarafından beğenilince kendisine günlük 25 akçe ödenmeye başlanmış, bunun üzerine Osmanlı hânedanının tarihini **Şâhnâme**'yi örnek alıp yazmakla görevlendirilmiştir. Padişahın eserini beğenmesiyle Ârifî'nin günlük ücreti giderek artmış ve 70 akçeyi bulmuştur. Ârifî'nin şehnâmesi 20.000 veya 30.000 beyte ulaştıktan sonra padişah, yazmanın resimlendirilmesi ve çoğaltılması amacıyla bir grup hattat ve ressamın görevlendirilmesini emretmiş, böylece şehnâmenin hazırlanmasında yeni bir görev ortaya çıkmıştır. Şehnâmeye yapılan harcamalar 963 (1556) tarihli bir listede özetlenir: Muharrem 960'tan (Aralık 1552) Zilkade 963'e (Eylül 1556) kadar olan dört yıl boyunca